

PRZEŚLADOWANIA TALMUDU W XVIII-WIECZNEJ RZECZYPOSPOLITEJ

W XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej zainteresowanie Talmudem wykazywali Żydzi, jak i chrześcijanie. W kręgach żydowskich rabanici studiowali tę księgę, dbając jednocześnie o jej wydawanie lub sprowadzanie z zagranicy. Natomiast Żydzi przynależący do różnych ruchów heterodoksyjnych, a było ich niemało, albo się nim specjalnie nie interesowali, albo go zdecydowanie zwalczali. Po stronie chrześcijańskiej zaś Talmud niezmiennie był postrzegany jako źródło negatywnego nastawienia Żydów do chrześcijan, zwłaszcza katolików. Pamiętając o tych zróżnicowanych postawach względem fundamentalnej księgi judaizmu rabinicznego, zacznijmy ich rekonstruowanie od postaci biskupa Franciszka Kobielskiego, ordynariusza najpierw diecezji kamienieckiej, a następnie łuckiej i brzeskiej.

Swój stosunek do Talmudu biskup Franciszek Antoni Kobielski wyraźnie zadeklarował, gdy zarządzał diecezją łucką i brzeską w latach 1739-1755. Jest on znany z tego, że wobec zarówno katolików, jak i Żydów przyjął postawę „pasterza”. Różnie był on postrzegany i oceniany przez historyków za swój stosunek do Żydów: niektórzy widzieli w nim jednego z najbardziej zaciekle żydożerców, inni człowieka prożydowskiego.¹ Biskup Kobielski jest najczęściej wzmiankowany i najbardziej znany z prowadzenia programu chrystianizacji Żydów, a w tym programie wyjątkowe są jego kazania do Żydów. Biskup prawdopodobnie po części kazania te głosił sam, ale też wyznaczył 55 kościołów w jego diecezji, w których miały być według jego wzoru głoszone przynajmniej raz na kwartał. Godnym wyakcentowania jest to, że biskup w swoich kazaniach korzystał z literatury żydowskiej, ale pomijał Talmud, ponieważ miał do niego wyraźnie negatywny stosunek.²

Wprowadzenie przez biskupa Kobielskiego do swej argumentacji literatury kabalistycznej proveniencji chrześcijańskiej nie było czymś nowatorskim. Chętnie odwoływał się do dzieł kabalistów.

¹ Por. G.D. Hundert, *Żydzi w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Warszawa 2007, s. 101.

² Por. M. Morawski, *Stanowisko Kościoła wobec niebezpieczeństwa żydowskiego w dawnej Polsce*, „Ateneum Kapłańskie” t. 41, 1938, s. 1-22; 115-136.

I to właśnie kabała chrześcijańska zajmuje u biskupa Kobielskiego dość istotne miejsce – oczywiście poza literaturą biblijną – w próbach nawracania Żydów na katolicyzm. Literatura kabalistyczna przede wszystkim wykorzystana została przez niego jako dowód na istnienie Trójcy Świętej, a w konsekwencji jako dowód mesjaństwa i boskości Jezusa.³

Warto zauważyć, że nie tylko kabała była pomocna w prowadzeniu dysput z Żydami, którzy po części z kabalistyką byli obznajomieni przez wpływy saba-taizmu na ziemi polskie. W jednym z kazań, dowodząc „dwóch natur” Mesjasza, przytoczył biskup Kobielski Proroaka Jeremiasza 23,5-6: „Oto dni przychodzą mówi Pan, a wzbudzę Dawidowi plód sprawiedliwy, i będzie królował Król i mądrym będzie, a będzie czynił sąd i sprawiedliwość na ziemi; w one dni zbawion będzie Juda, a Izrael bezpiecznie mieszkać będzie, a to jest imię, którym go zwać będą: Pan sprawiedliwy nasz”.⁴ Następnie tekst ten wyjaśnia, twierdząc, że w tekście hebrajskim stoi Jehowa, a imię to tylko Bogu jest przypisane, jak mówi Pwt 6,4. Na co Żydzi, powołując się na Wj 3,2, odpowiedzieli, że w tym miejscu tekst hebrajski podając Jehowah nazywa tak anioła. Kobielski na to odparł w następujący sposób: „mądry Rabin wasz Mojżesz *in libro directionis perplexorum* mówi: iż to imię Jehowa, samemu Bogu z istności służy. Którego Rabina czytając musisz Chrystusa prawdziwym Bogiem nazwać”. Mowa tu najprawdopodobniej o rabinie Mojżeszu Majmonidesie.⁵

Literatura żydowska w omawianej predykcji chrześcijańskiej nie służyła jednak wyłącznie jako źródło dowodzące boskości Mesjasza. Biskup Kobielski widać powraca do starej metody zapoczątkowanej w XIII wieku przez mnicha Donina, co miała na celu palenie Talmudu, ale także unaocznienie ludności żydowskiej, że „dawni rabini nauczali dobrze, natomiast dzisiejsi wprowadzają ich w błąd”.⁶ W *Kazaniu dwunastym* Kobielski pisze: „przeto dla lepszej przestrogi, zdało mi się nadmienić i wyrazić te bluźnierstwa tak dla oświecenia waszego rozumu, na uznanie i zawstydzenie złości waszej; jako też na to, aby nasi wizytatorowie mieli informację, które to Talmudy mają być palone i za które w Sądach Trybunału lub Grodów mają być Synagogi karane”.⁷ Należy tu również dodać, że biskup Kobielski znał historię powstania Talmudu:

³ F.A. Kobielski, *Przemowa pasterska do Żydów*, w: tenże, *Światło na oświecenie narodu niewiernego to jest kazania w synagogach miane oraz refleksje i list odpowiadający na pytania synagogi brodzkiej*, Lwów 1746, s. n. 1.

⁴ F.A. Kobielski, *Kazanie trzecie*, w: tenże, dz. cyt., s. 40. W dalszej części artykułu podawał będąc w przypisach numery kazań i numer strony.

⁵ *Słownik biograficzny Żydów*, s. 330-331: Majmonides (1135-1204) – zwany również Rambam od akronimu Rabbi Mosze ben Majmon – swoje główne dzieło filozoficzne *Przewodnik błędzących (More newuchim)* napisał po arabsku literami hebrajskimi w latach 1185-1190.

⁶ F.A. Kobielski, *Przemowa pasterska do Żydów...*, s. n. 1.

⁷ *Kazanie dwunaste*, s. 83.

Wasze bluźnierstwa w Talmudzie albo księdze w Roku 150 po spustoszeniu ostatnim Jeruzolimy wydanym od pewnego Żyda, Syna Szymonowego [Juda, syn Szymona b. Gamaliela II⁸], który wszystkie dekreta przeszłych Tłumaczy i Rabinów, którzy aż do tych czasów żyli, w jedną księgę zebrał: po tym zaś czasie po skończonych lat 150 ta księga jest rewidowana od pewnego Jana Rabina [Jochanan b. Nappach 199-279] i nazwana jest Talmudem Jeruzolimskim; na ostatek Roku od Narodzenia Chrystusowego 476 po pomienionym drugim po trzecie zebrana jest od pewnego Asse [Asze 352-427] i niektórego Hama Rabinów Babilońskich [i niejakiego Hama Rabina Babilońskiego – chodzi tu prawdopodobnie o r. Rabinę, który po śmierci Asze dokończył redagowania tekstu w 499 r.], który Kairem nazywają mieszkających, i stąd Talmudem Babilońskim nazwana jest, w której wiele herezji pospisywali.⁹

Jak widać, odwoływanie się do literatury żydowskiej, zwłaszcza kabalistycznej, było po to, aby polemicznie odnieść się do kwestii Mesjasza, wykazać, że postać ta cały czas jest obecna w tradycji żydowskiej, niekiedy błędnie przedstawiana, a przez biskupa Kobielskiego jego adresatom w nowym świetle ukazana tak, aby tę chrześcijańską jego interpretację przyjęli i z Jezusem ją utożsamili, bo przemawiać za tym miały przytoczone przez niego dowody.

W zakończeniu *Kazania dwunastego* biskup Kobielski zawarł szereg zarządzeń i pastoralnych wniosków skierowanych do Żydów i duchowieństwa diecezji łuckiej i brzeskiej. Najwięcej dotyczy właśnie Talmudu. Część z nich zawarł już w wydanej – jak pisze – konstytucji

po całej Diecezji i tak do moich Proboszczów, Plebanów, kaznodziejów, jako do was względem zakazanych od najwyższej Głowy kościoła Chrystusowego, Papieża Rzymskiego Jana XXVI [!]. Talmudów, abyście ich nie nauczali, i nie konserwowali w Synagogach Waszych, osobliwie tych, które się bluźnierstwa przeciw Bogu, sprawiedliwości, S. i prawu wszystkich narodów znajdują: i zleciliśmy naszym Archidiaconom, Prałatom, Wizytatorom, aby takowe księgi palili, i te Synagogi do Grodu lub Trybunału o konserwację tych Talmudów przyprozwali.¹⁰

Teraz je powtarzał za *Processus ad Clerum* z 1741 roku i uzupełnia. Większość tych zarządzeń i przestróg, mimo że zawarte są w kazaniu do Żydów, dotyczą duchowieństwa katolickiego. Zakazywał on nauczać Talmudu i przechowywać go w synagogach, powołując się na autorytet papieża Jana XXVI, ale takiego w annałach nawet wśród antypapieży nie odnajdujemy, więc nie wiadomo, o jakie nakazy chodzi. Duchownym do tego uprawnionym nakazywał, aby szukali

⁸ *Słownik biograficzny Żydów*, s. 243-244.

⁹ *Kazanie dwunaste*, s. 84-85; por. A. Cohen, *Talmud*, s. 18-24.

¹⁰ *Kazanie dwunaste*, s. 183.

przede wszystkim tych traktatów talmudycznych, które zawierają bluźnierstwa. Dla ich identyfikacji,

które to Talmudy mają być palone i za które w Sądach Trybunału lub Grodów mają być Synagogi karane, możecie się pytać tych Żydów, którzy w Wenecji bywają, że tam Roku 1558 I. O. Senat Wenecki niezliczoną kupę tych Talmudów, w których się bluźnierstwa przeciw Bogu pokazały, spalić kazał: jeżeli zaś temu nie wierzycie, znajdziecie Dekret w Aktach Senatu Weneckiego, które bluźnierstwa, lubo nie wyznawacie przed Chrześcijanami, obawiając się, aby was od przysięgi i dnia wiary, gdzie potrzeba wyciąga, nie oddalili.¹¹

Biskup odwoływał się w tym zakresie do praktyki zastosowanej w Republice Weneckiej, w której spalono w 1558 roku wiele egzemplarzy Talmudu za zgodą Senatu Weneckiego. Dostrzegł on w nich bluźnierstwa przeciw Bogu, do których zwykle Żydzi się nie przyznają, bo grozi im za to *cherem żydowski*. One – do czego przekonany był biskup Kobielski – znajdowały się zarówno w Talmudzie jerozolimskim, jak i Talmudzie babilońskim. Bluźnierstwa te skierowane były, jak pisał dalej, przeciw „Prawu Natury i przeciw wszelkiemu Prawu Narodów; oprócz tego napisali wiele przeklętych bluźnierstw przeciw Chrystusowi Zbawicielowi Naszemu”. Biskup owe bluźnierstwa i talmudyczne nauczanie godne potępienia ujął w 23 punkty:

1. Mieszka cudzego z pieniędzmi znalezionymi oddawać nie każe prawdziwemu Panu.
2. Dobra chrześcijańskie pozwala szarpać czy gwałtem, czy złodziejstwem.
3. Na życie Chrześcijan następować i ich rujnować: dlatego najubożsi w Miastach Mieszczanie, gdzie się Żydzi znajdują.
4. Chrześcijanom sprawiedliwości nie czynić.
5. krzywo przysiąc przeciw Chrześcijanom i swojego grzechu od przysięc się pozwala; z tej racji i Trybunał Lubelski skassował naznaczoną przysięgę w Grodzie Sendomirskim, że z tegoż Talmudu dowiódł J. X. Stefan Żuchowski Archidiakon, Officjał Sendomirski, processując się z Żydami Sendomirskimi, o zabicie dziecięcia Chrześcijańskiego.¹²

¹¹ Tamże, s. 183-184.

¹² Dotyczy to słynnej sprawy sandomierskiej i związanego z nią procesu z lat 1710-1713. Część dokumentów źródłowych jej dotyczących znajduje się w: J. Tokarska-Bakir, *Legenda o krwi. Antropologia przesądu* (z cyklu: *Obraz osobliwy*), Warszawa 2008, s. 694-715 (*Sandomierz, Archiwum diecezjalne, Archiwum Kapituły Katedralnej w Sandomierzu*, sygn. 134; przekład z języka łacińskiego). Król August II poruszony tym procesem wydał edykt nakazujący wypędzenie Żydów z Sandomierza i przekształcenie ich synagogi w kaplicę. Edyktu nigdy jednak nie zrealizowano. Niemniej Korona, jak i hierarchia kościelna, w tym później biskup Kobielski, jednoznacznie poparły zasadność i prawomocność wszczętych przeciwko Żydom kroków prawnych. Por. M. Bersohn, *Dyplomatariusz dotyczący Żydów w dawnej*

6. kiedy Żyd Chrześcijanina wita, albo mija, ma mówić Seth wilkom; to jest witaj na Imię diabła.
7. W dzień Amana¹³ znosić każe garki do Bożnicy, i one kruszyć mówiąc: jak okrutny był Aman, tak królestwo Chrześcijańskie niech będzie skruszone.
8. Trzy razy na dzień przeklinać kazał Chrystusa i Chrześcijan mówiąc: Wszyscy heretycy, to jest Uczniowie Nazarańskiego, niech nagle zginą.
9. Idąc około Figury ukrzyżowanego Chrystusa mówić kazał: niech ci będą przekłeci, którzy się kłaniają i upadają na kolano przed obwieszonym.¹⁴
10. Kiedy koło cmentarzów naszych idą Żydzi, mówić kazał: Koniec Chrześcijan niech będzie robak. Opisuje szerzej wspomniane Talmudu Prawo Majolus pag. 826.¹⁵
11. brzydzić się Krzyżami nakazał; i jeżeliby który żyd słomkę na Krzyż położoną zobaczył, powinien ją nogami rozrzucić i zdeptać.
12. Kapłanów Chrześcijańskich nazywać kazał *Gallehim*,¹⁶ to jest łyseimi i niememi psami.
13. Najświętszy Sakrament nazywać kazał *Lechmenthame*, to jest chlebem nieczystym.
14. Najświętszą Pannę gdy obaczą Obraz jej, nazywać kazali *Thluo* to jest: *Ceklar-ka*¹⁷; drugi raz: *Sono*, jawną nierządnicą, kiedy dzwonią na pozdrowienie Anielskie mówią: *Thlua* dzwonią Ceklarce; Święta Najświętszej Panny nazywają dni Ceklarki.
15. Apostołów i uczniów Chrystusowych nazywać kazał *Thalshimidem* wykorzeni-
cielami.
16. Kościoły i Kaplice Chrześcijańskie nazywać kazał *Beskisse* Domy plugastwa i bałwochwalstwa.
17. Trzy razy na dzień w Bu[!]żnicach nakazał Chrystusa i Chrześcijan przeklinać; o czym sam S. Hieronim świadczy, pisząc na Rozdział Izajasza 49. „Sam dobry

Polsce na źródłach archiwalnych osnuty (1388-1782), Warszawa 1910, nr 377, s. 214-216; G.D. Hundert, dz. cyt, s. 106.

¹³ Dzień Amana to żydowskie święto Purim.

¹⁴ Talmudyczna nazwa na określenie Jezusa – „powieszony”. W Talmudzie Jezus ukazany jest jako ten, który został najpierw uduszony, a potem powieszony, zgodnie z prawem żydowskim (nie rzymskim).

¹⁵ Chodzi tu o znanego XVI-wiecznego kanonistę Simone Majoli (1520-1597), autora pracy *Dies canicularis*, pierwszy raz opublikowanej w 1597 r., potem wielokrotnie wznawianej.

¹⁶ *Galches* (jid.) – łysi, tzn. mający na głowie wygolone włosy – tonsurę.

¹⁷ Linde objaśnia słowo „ceklarz” jako „miejski sługa do łapania lub bicia winnych, (...) zbior, oprawca, siepacz”, „włóczęga nocny”, „ceklować” zaś to „chodzić, po nocy włóczyć się” – zob. *Słownik języka polskiego*, przez M.S.B. Linde; t. 1, Lwów ²1854, s. 224. Ceklarz to również osoba współdziałająca z katem, brała udział w wieszaniu lub wymierzaniu kary (kat zarzucał skazanemu pętlę na szyję, a ceklarz strącał drabinę). Natomiast hebrajskie słowo „talui” znaczy „powieszony”. W tym kontekście ceklarz to „wieszający”. Matka Jezusa to zatem ta, która przez swoje włóczenie się (w przekazie żydowskim miała być prostytutką) doprowadziła Jezusa (*mamzera*) do powieszenia. Jeżeli szukać jednego słowa na oddanie sensu „ceklarka” w tym kontekście, to nasuwa się neologizm „obwiesiowa”.

pasterz położył dusze swoje, za owce swoje, którym się brzydzi Naród Żydowski, i trzykroć mu razy na dzień pod imieniem Nazarejczyków Chrześcijan złorzeczyć kazał”.

18. Pana Jezusa nazywać kazał *Tholin* to jest obwieszony, drugim terminem *Mamserben hanido*¹⁸ z nierządnej Niewiasty Urodzonym; zażywać i tego terminu kazał: *Fescha i Nozere*, zwodzicielem ludzi¹⁹; i te są przykazania Rabinów zawziętych przeciw Chrystusowi i Chrześcijanom, z których jednej złości oczywistej ktoby nie widział i niesprawiedliwości przeciw Bożemu Prawu: „Miłuj bliźniego jako siebie samego”; wszakże to Prawo Boskie jest: „będziesz kochał bliźniego”, a jakże go pełnicie złorzecząc Chrześcijanom! Żle im życząc? Czy tykoż to bliźni twoi Żyd? Wszakże was wszystkie Narody mają za bliźnich swych, zapomagają was, przyjmują Was do Miast, mając wzgląd na to, żeście bliźni Nasi; że wam przez spólne mieszkanie życzą oświecenia; i godzisz się za to przeklinać? Nie mówię o bluźnierstwa wasze przeciw Chrystusowi i Matce jego Najświętszej; bo go znieść niechcecie, ale zdrowego rozumu pytam się, godzisz się Kaima przeklinać, który zabił Brata rodzonego? Wszak Bóg nie karał go, i znak dał mu, aby go nikt nie zabił; a wy i zabiwszy przez swoich Przodków Chrystusa, tym się nie kontentując, lżycie Imię tego Boga, który Was odkupił przyszedł w ciele ludzkim. Wzdyc się to natura wzdryga, gdybyś Poganina nieprzyjaciela swego zabił, i w kilka lat jeszcze pastwił się nad znakami jego, nad Domem i miejscem i Imieniem Jego. Cóż Wasze przekleństwa od tysiąca siedmiuset lat przyniosły za krzywdę Bogu Chrystusowi? Żadnej. Przekleństwo to na was samych pada, Narody się wami brzydzą, wypędzają was, jakoście i teraz słyszeli z Moskwy. W jeżeli was w nadzieję nawrócenia waszego przyjmują, to was zaraz określają mocno konstytucjami, widząc Waszę zawziętość przeciw Imieniu Chrześcijańskiemu Talmudami wyrażaną. Namieniają to Konstytucje osobliwie Polskie. Tylko wam jeszcze dokończę Regestru bluźnierstw Waszego Talmudu niektórych, dla którycheśmy go palić, i was pozywać kazali.
- 20[!]. Naucza Talmud: że Bóg raz na każdy dzień gniewa się o takową rzecz, o którą się zemścić nie może.
21. Że płacze i jako lew ryczy o niewolą Żydowską, i dwie lzy jego w wielkie morze wpadają.
22. Że się Bóg przez trzy godziny cieszył rybą wielką Lewiatan, którą na ostatek zabił, i nasolił i nią będzie karmił Świętych w przyszłym wieku.
23. Że w Firmamencie na kraju położonym wielka jest sztuka przedziurawiona i nie dorobiona, na co? oto dlatego, iż jeżeliby kto Bogiem się chciał czynić, Bóg by mu zaraz zadał, kiedyś ty Bogiem, doróbże tego Nieba, któremu umyślnie na to niedorobił. Inszych i nie wspominam, ale sądzcie sami, nie jesteście to głupstwo i szaleństwo i bluźnierstwo, to myśleć, a dopieroż pisać o Bogu. Jeżeli to trzymacie, oczywiście nie jesteście Żydami, boście odstępili od Boga, ale gorsi od Pogan; wzdyc Psalmista S. Wasz Prorok napisał, „Deus autem Noster in Caelo,

¹⁸ *Mamzer ha-nido* – *mamzer* z nierządnicy. *Mamzer* – pozbawiony wszelkich praw w społeczności żydowskiej.

¹⁹ To jeden z tytułów winy, jaką Żydzi przypisali Jezusowi według Talmudu.

omnia quequaque voluit fecit”; i trzebaż mu solić ryby na przyszły wiek, i trzebaż płakać nad Waszą niewolą, z zażby Bóg który słowem jednym: „fiat, stań się”: Stworzył niebo i ziemię, niemógłby was uwolnić, gdyby ta niewola nie była od samego Boga na was dopuszczona, za nieuznanie Messjasza, i onego ukrzyżowanie. Są jeszcze inne bluźnierstwa w Talmudzie, jako dowodzi tego Joannes Clericatus,²⁰ Decisione 24. numero 39. jako to że Bóg trzy godziny na dzień odkłada na czytanie Prawa Mojżeszowego, że pierwszego dnia nowego Miesiąca Września sądzi Bóg cały świat, że każdego dnia Pacierze mówi, że na każdym nowiu przykazał Bóg Ofiarę pokuty dla grzechu od niego popełnionego, przez odebranie Xiężycowi światła; i nie jest to śmiech i głupstwo. A gdzież to powiedział Prorok który, żeby Bóg pokutował dla grzechu, który grzechem się brzydzi i cierpieć Adama z Ewą nie mógł w Raju dla grzechu? albo żeby czytał księgi Mojżesza, który jako i Salomon od Boga mieli własną naukę. Nie wspominam innych bluźnierstw Talmudowych przeciw Bogu, Prawu Natury Starozakonnemu: z których pokazuje się oczywiście, żeście gorsi od Pogan największych, o których nigdzie nie czytamy, aby w nich taka się złość znajdowała i zaślepienie, lżyć honor Boski, Świętych Jego, i na bliźniego następować: i przez te Talmudy, króceście ukrywali, a z tym wszystkim, Bóg je na ukaranie Wasze wydał światu. Wyszły przeciw Wam Konstytucje. Naprzed od Najwyższych Rządów Świata Chrześcijańskiego, Papieżów Rzymskich, a potem po różnych Państwach i Monarchii Polskiej Chrześcijańskiej, z których niektóre tu wyrażam.²¹

Lista bluźnierstw, które przypisuje biskup Kobielski Żydom, zaczerpniętych rzekomo z Talmudu, świadczy przede wszystkim o utrzymującym się przekonaniu o ich antychrześcijańskim nastawieniu. We współczesnych badaniach kwestia, czy Talmud jerozolimski i babiloński zawierają taki przekaz o Jezusie, Maryi i chrześcijanach nie znalazła jednoznacznego rozstrzygnięcia. Niemniej biskup Kobielski sporządzając listę owych blasfemii nie odwoływał się do żydowskiej broszury o wymowie antychrześcijańskiej *Toledot Jeszu*, ale rzekomo do Talmudu, przytaczając je – jak się wydaje – z drugiej ręki. Istotne jest dla nas, że w powszechnym przekonaniu panującym w pierwszej połowie XVIII wieku w Polsce, niezależnie od źródła, z którego miałyby one pochodzić, oskarżenia Żydów o antychrześcijańskie ich nastawienie było powszechne i znane.

W tę atmosferę koegzystencji Żydów i katolików na terenach Rzeczypospolitej w XVIII wieku, poza biskupem Kobielskim, wpisał się biskup Mikołaj Dembowski, od 1741 roku ordynariusz kamieniecki, a od 1757 arcybiskup lwowski.²²

²⁰ Biskup Kobielski odwołuje się do pracy znanego włoskiego kanonisty Joannesa Clericato (Clericatus, Chericato, Chericati, Chiericato, 1633-1717), autora pracy *Decisiones Sacramentales* (1727).

²¹ *Kazanie dwunaste*, s. 185-189.

²² Por. A. Kurek, *Dembowski Mikołaj*, hasło w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1985, k. 1140-1141.

Bałaban mówi o nim, że był teologiem pobożnym, który nienawidził Żydów,²³ a przez innych jest on określany jako jeden z przedstawicieli broniących nowe nurty judaizmu i występujący przeciw tradycyjnym naukom. Biskup Dembowski jest łączony z antytalmudystami z Rzeczypospolitej również dlatego, że wziął pod swoją opiekę sabataistów i frankistów²⁴ oraz był organizatorem dwóch dysput religijnych między kontra-talmudystami (tak zwano sabataistów i frankistów) a rabinami – dysputy kamienieckiej (1757) i lwowskiej (1758). W czasie obu dysput frankiści przedstawiali wcześniej przygotowane tezy do dysputy, a wśród nich znajdziemy takie, które mówią, że „Talmud zawiera wiele bluźnierstw i powinien być porzucony” oraz „Talmud uczy używania krwi chrześcijańskiej, a kto wierzy w Talmud, musi jej używać”.²⁵

Śledząc działalność i nauczanie ludzi oraz środowisk odrzucających Talmud w Rzeczypospolitej w XVIII wieku dostrzeżemy dosyć rozległe zjawisko i jak się okazuje występuje ono w kręgach kościelnych (m.in. wspomniani biskupi, Franciszek Antoni Kobielski i Mikołaj Dembowski), ale nie tylko, gdyż antytalmudyczną postawę odnajdziemy również w środowiskach żydowskich. Należą do tych drugich np. sabatajczycy i frankiści, choć trzeba to wyraźnie zaznaczyć, że przez „tradycyjnych” Żydów uważani byli za heretyków lub sekciarzy.²⁶ Ich doktryna opierała się głównie na kabale przy odrzuceniu Talmudu i kodeksów rabinicznych.²⁷

Obecność na ziemiach Rzeczypospolitej jednostek i grup popierających Sabataja Cwiego niewątpliwie sięga końca XVII wieku, a w XVIII była ich już spora liczba za sprawą niektórych nauczycieli sabataistycznych, którzy pociągali za sobą licznych stronników. Za G. Hundertem możemy tu wspomnieć Heszela Corefi, Cadoka z Grodna, Mojżesza ben Baron ha-Kohena z Krakowa oraz Chaima ben Szlomo z Kalisza i Jehudę Chasida z Szydłowca, o których mówi się, że na przełomie XVII i XVIII wieku skupili wokół siebie podobno kilkuset pobożnych ascetów. Ze względu na możliwości bliższego kontaktu ze społecznością żydowską z Salonik, gdzie zamieszkiwała najliczniejsza grupa sabataistów, możemy przypuszczać, że na Podolu skupiła się duża liczba popierających sabataizm.²⁸ Nie był to jednak ruch jednolity.

Sabataiści w Rzeczypospolitej dzielili się na dwie grupy: skrajną i umiarkowaną. Skrajni całkowicie odrzucali tradycyjne rozumienie Tory. Argumentowali to tym, że wraz z przyjściem mesjasza (Sabataj Cwi) nastąpiła nowa epoka,

²³ M. Bałaban, *Historia i literatura żydowska*, Lwów 1925, s. 352.

²⁴ Por. G.D. Hundert, dz. cyt., s. 206-207.

²⁵ Por. M. Bałaban, dz. cyt., s. 352-356.

²⁶ Por. J. Frank, *Księga Słów Pańskich*, t. 1, opr. J. Doktor, Warszawa 1997, s. 10-12.

²⁷ J. Misiurek, *Frankiści*, hasło w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, k. 684.

²⁸ Por. G.D. Hundert, dz. cyt., s. 202-203.

„w której „stara” Tora i jej przykazania przestały mieć moc obowiązującą”.²⁹ Po czasie doszło do tego, że zwolennicy skrajnej grupy znaleźli się pod wpływem Jakuba Franka, który podobnie jak Sabataj Cwi ogłosił się wcieleniem siedemnastowiecznego mesjasza i szukał kontaktów z grupami sabataistów w różnych miejscowościach, szczególnie południowo-wschodniej Rzeczypospolitej, aby ich pozyskać dla siebie.³⁰

W wyniku różnych pogłosek dotyczących sabataistów, a szczególnie tego, że w czasie ich spotkań dochodzi do orgii, rabini obłożyli ich klątwą.³¹ Szukając bezpieczeństwa, znaleźli je pod opieką biskupa kamienieckiego Mikołaja Dembowskiego, który w 1757 roku zwołał dysputę między kontra-talmudystami a rabinami. Dysputę rozstrzygał biskup, który był jej inicjatorem i ogłosił zwycięstwo kontra-talmudystów, co skutkowało nakazem spalenia Talmudu.³²

Czymś charakterystycznym w nauczaniu Franka było odniesienie do jego mesjanizmu. Nieustannie odwoływał się do różnych wydarzeń i słów, które potwierdzałyby prawdziwość jego misji. Można też zauważyć bierność wobec nauk płynących z judaizmu. Uważał on, że to, co stare, już nie jest aktualne, więc trzeba żyć według nowego, czyli według jego nauki wraz z jego misją mesjańską. Uważał Frank, że religijność żydowska, która zakorzeniona jest w Prawie, nie pomaga żyć z Bogiem, a ujął to m.in. w takie słowa:

Przeklinał Pan tych, co nauczają praw żydowskich w tej religii. Wszyscy, co nie mają Boga, bodaj by się oni praw uczyli. Pójdźcie, zważcie, Bóg powiedział Abrahamowi: „Tobie i dzieciom twoim dam te wszystkie kraje” (Rdz 17,8). Nie mówił On, że im da prawa.³³ W innym miejscu dodaje: „Powiadam wam: Jak Chrystus, co wam wiadomy, mówił, że przyszedł uwolnić świat z rąk szatańskich, lecz ja przyszedłem uwolnić go ze wszech praw i ustaw, które były dotąd, bo to wszystko było dziełem rąk szatańskich i przez to wszyscy wpadli w ręce jego. Muszę ja to wszystko zniszczyć, co tylko jest czarne na białym, wygluzować ze szczętem. Wówczas odkryje się Bóg dobry”.³⁴

Można się domyślać, gdzie były ulokowane inspiracje do takiego działania i nauki, która odpierała tradycyjną. Chodziło o potwierdzenie swego posłannictwa, a przez to zdobycie jak największej liczby zwolenników, a później utrzymanie się wśród innych religii. Na pewno do tego potrzebne było poparcie ważnej instytucji w Rzeczypospolitej i pewnie dlatego stał się nim Kościół katolicki,

²⁹ G.D. Hundert, dz. cyt., s. 204-205.

³⁰ Tamże, s. 205.

³¹ Por. J. Frank, dz. cyt., t. 1, s. 10-11.

³² G.D. Hundert, dz. cyt., s. 206.

³³ J. Frank, *Księga Słów Pańskich*, t. 2, opr. J. Doktor, Warszawa 1997, s. 114.

³⁴ Tamże, s. 125.

który zaangażował się w zwalczanie Talmudu i rabanitów, ponieważ jego misja względem nich nie powiodła się, a podziały wewnątrz społeczności żydowskiej służyły przede wszystkim jej osłabieniu oraz coraz liczniejszym konwersjom Żydów na katolicyzm.

TALMUD'S PERSECUTION IN THE 18TH CENTURY IN POLAND

Summary

In Poland in the 18th century both Jews and Christians were interested in Talmud and its teaching. In Jewish societies the Jews carefully investigated the content of. They also cared about publishing the Talmud and about importing the copies from abroad. However not all the Jews (belonging to different heterodox movements) showed such an interest in promoting the Talmud. Some of them even fought against it.

Christians' attitude to the Talmud was unchanged in this time and it caused the hostility between the Jewish and Christian (especially catholic) communities. The Catholic's approach is presented in this article in two cases: bishop Franciszek Kobielski and bishop Mikołaj Dembowski. Bishop Kobielski clearly showed his attitude towards the Talmud at a time of his managing of the dioceses Łuck and Brześć in the years 1739-1755. This attitude was differently evaluated by historians: some of them show Kobielski as an enemy of the Jews and others as their friend. Kobielski was the most famous for the Christianization of the Jews, and for his unique program of preaching to them. He used Jewish literature, but omitted the Talmud. It is worth mentioning that Kobielski knew the origins of the Talmud, but he forbade using it. According to him the Talmud is a blasphemous book. He tried to show it in 23 points.

The case of Bishop Mikołaj Dembowski is a much different. He tried to promote the peaceful coexistence between Jews and Christian in 18th century Poland. He was viewed by his contemporaries as the protector of Frank- and Shabbat-movements. He organized the debates between Jews and Christians in Kamieniec (1757) and Lvov (1758). Some of them ended with the public act of burning the copies of Talmud.

The attitude against the Talmud can be noticed even in the Jewish community in these times. For example doctrine of the mentioned above two Jewish movements based mainly on the Kabala with rejection of the Talmud and rabbinical codes.